

MÉSZÁROS ZOLTÁN

Trianon, az én Trianonom

0

Akárhányszor mesélik el a történetet, a vége mindig ugyanaz.

1

Tisztán emlékszem... Mit jelent tisztán emlékezni? Egy egykori történet a fantázia és a logika alapján felidézni. Nos, tisztán emlékszem arra, hogy gyerekkoromban, úgy öt-hat éves lehettem, édesanyám egy hajnalon leültetett a már összecukott fekhelyre, és azt mondta: te jugoszláviai magyar vagy. Nem tudom, hogy ő kezdeményezte-e ezt a beszélgetést, vagy én mondtam valamit és megijedt, tisztázni akarta a helyzetet, de nagyon komolyan beszélt. Végül is akkoriban nem jelentett sokat, hogy jugoszláviai magyarként vagy magyarként mászok fára vagy focizok, de voltak más jelek is.

Amikor az iskolában a himnuszt énekeltük, az úgy kezdődött, hogy *Hej sloveni, azaz Fel, szlávok*, és ez engem egy kicsit szíven ütött, ugyanis nem voltam benne a himnuszban, hiszen az nem azt mondta, hogy *Fel, Jugoszlávia népei és nemzetiségei*. Egyébként is érdekelt, hogy miért vagyok én egy másik kosárban, sőt, a második kosárban, hiszen mindig népekről és nemzetiségekről beszéltek, soha nemzetiségekről és népekről. Aztán észrevettem, hogy a boltban érdemes csak szerbül beszélni az ismeretlen eladóhoz, mert kellemetlen, ha egy ismeretlent magyarul szólítunk meg, az pedig nem válaszol, vagy valami durvát mond.

A szerb nyelvvel soha nem volt gondom, nagyjából hároméves lehettem, amikor anyám elmondása alapján beszóltam nekik, hogy hiába beszélnek meg a bizalmas dolgaikat szerbül, értem, mit mondanak. Gondolom, a rajzfilmekből meg a tévéből ragadt rám valami, ám az akcentusom nagyon durván megmaradt, és írni sem tudok korrektül szerbül, ezeket tanulni kell, meg gyakorolni, de nekem soha sem volt időm tanulni meg gyakorolni, mert fára kellett mászni, focizni kellett, vagy kockázni. Egy szlovéniai cég a legóhoz hasonló kockákat gyártott, és én általában hadi repülőt meg naszádot csináltam belőlük. Kamaszkoromig mindenkit, aki nem magyarul beszélt, szerbnek gondoltam, fogalmam sem volt, hogy a városban, Szabadkán horvátok és bunyevácok is élnek, noha a szüleim soha nem értették meg, hogyan lehet valakinek kettős identitása: ha kell, magyar, ha kell, jugoszláv.

Aztán felsős koromban az apám ült le velem, és elmondta, hogy kerüljem a konfliktusokat a „szlávokkal”, ahogy ő fogalmazott. Azt mondta, hogy akár igazam van, akár nincs, nem jöhetnek ki egy ilyen konfliktusból jól. Pedig egyszer össze is verekedtem egy „szlávval”. Annak idején a verekedések „humánusak” voltak. A verekedő felek összekapaszkodtak, és az győzött, aki a másikat a földre tudta vinni. Aztán az történt, hogy az a srác, akit a földre vittem, hirtelen kamaszodni kezdett, én meg nem. Ő jóval nagyobb és erősebb lett, mint én, így ezután ügyeltem, hogy az utcán kerüljem.

Akkoriban hittem a titoizmusban, hogy is fedte volna fel egy gyerek a hazugságokból épített katedrális, ám az volt a véleményem rólam, hogy mindent lebecsülök, ami jugoszláv. És ebben volt valami, hiszen nem a kragujevacai Zastavának írtunk levelet, hanem a müncheni BMW-nek. Annak idején volt egy német szöveg, amit átmásoltunk, beletettünk egy borítékba, és elküldtük, a BMW-től pedig matricát és katalógust, azaz reklámanyagot kaptunk a csodaszép autóikról. Egyszóval tudtam, hogy a BMW tőlünk nyugatra van.

Nem tudom, hogy a Trianon szó mikor találkozott velem, de ezt is édesapám vetette fel. Azt hiszem azért, mert már túl sok volt a zavaró információ: addigra megtudtam, hogy Magyarország tőlünk északra van, én meg magyar vagyok (persze jugoszláviai!). Egyszer el is utaztunk

Budapestre, ahol rokonok fogadtak, és jót ettünk náluk. Előtte jártunk a Halászbástyán, és végignéztünk a másik oldalon elterülő nagy szürkeségen. Igen, a nagy szürkeség maradt meg bennem Budapest kapcsán, na meg az, hogy ekkora egybefüggő várost még sohasem láttam, és előbb voltam Budepesten, mint Belgrádban, hiszen ott nem éltek rokonaim. Édesanyám elmesélte, hogy Romániában is vannak rokonaink, de nem tudja, kik, hol és mit csinálnak, mert még nagyanyám idejében szakadt meg a levelezés. Aztán az apám is elmondta, hogy Magyarországon is élnek más rokonaim, akik alighanem a horvátországi Károlyvárosból vették az irányt arrafelé, az ő ősei pedig Zentára kerültek, hogy a dédapám cégtábláján azt írja: Mészáros András, hentes és mészáros. Legalábbis a családi emlékezet szerint, amiről tudjuk, hogy valamilyen egykori történés, fantázia és logika eredménye.

2

Tizennyolc éves voltam, amikor Milošević hatalomra jutott, és huszonkettő, amikor elkezdődött a délszláv háború. Akkor már biztos voltam benne, hogy történész leszek, mivel egyrészt meg akartam ismerni az embereket, és azt hittem, hogy a történelem erre alkalmas; másrészt pedig egy esélyt kaptam a családtól. Csak egyszer felvételizhettem az egyetemre, és ha nem sikerül, mehettem volna betanított munkásnak. Szóval a népszerű pszichológia és az igényes filozófia kihullott a lehetőségek közül, a történész szakra viszont még befértem. Nyilván Trianonnal is foglalkoztam.

Húsz-huszonegy éves voltam, amikor megtörtént a magyarországi rendszerváltás, és ettől kezdve sokféle Trianon-könyvhöz hozzá lehetett jutni, és amihez hozzájutottam, azt el is olvastam. Ezekből a könyvekből egy „előre megfontolt országgyilkosság” képe rajzolódott ki. Szó volt titkos tárgyalásokról. Persze a tárgyalások mindig titkosak, most sem azt mondják a sajtónak, amiről tényleg szó volt, hanem azt, amiről megállapodtak, hogy mondani fogják. Megtudtam, hogy Clemenceau menyé magyar volt, és miatta utálta a magyarokat, hogy Szazanov romániai látogatása alatt odaigérte Erdélyt a Román Királyságnak, elolvastam Pozzi

híres emlékiratait és a szabadkőművesekről írtakat. Máig sem tudom, hogy ezek a tények mennyire fontosak, hiszen ezekben a könyvekben nem hazudtak, hanem úgy mondták el a történelmet, mintha előre eltervezték volna, hogy az bizonyos módon Trianonhoz vezessen. Nem kételkedem abban, hogy voltak előzetes tervek és titkos tárgyalások, de az egy karvaly korszak volt, minden kis ország a nagy országgá válás lehetőségét kergette. Aztán a rendszerváltás első tíz éve után elkezdtek jönni kicsit más könyvek is. Megismerkedtem Ormos Mária professzor asszonnyal, aki a mentorom lett a doktori tanulmányaim során, így amit csak lehetett, elolvastam tőle. Az ő fő műve Padovától Trianonig a francia dokumentumok alapján rekonstruálja a francia érdekeket és döntéseket, és az egész cseppet sem egyszerű, de annak is Trianon a vége. Aztán brit szerzők munkái jelentek meg, végül pedig Romsics Ignác is két könyvvel járult hozzá a képhez (nem hiszem róla ám, hogy egy történetíró hérosz, mert láttam azt a könyvét is, amit a rendszerváltás előtt írt 1956-ról). Trianon titkai és Trianon legendái (mindkettő egy könyv címe) kezdtek a helyükre kerülni, míg végül azt olvastam valahol, hogy a magyar hadvezetés a trianoni tragédiából azt a következtetést vonta le, hogy nem szabad egy háború végén gyengének lenni. És azt hiszem, hogy ezek a derék katonák a fején találták a szöveget. Az első világháború végén Magyarország gyenge volt.

Magyarország papíron nem is létezett, amikor Padovánál aláírták a tűzszünetet, miért hagynák ki a papíron létező államok a lehetőséget, hogy területet szerezzenek egy papíron nem létezőtől, amely az őszirózsás forradalommal ráadásul el is vágta a köteléket, ami összekötötte a papíron létező birodalom központjával. És Károlyi Mihályt is sikerült valahogy beleilleszteni a történetbe. Nem láthatok a fejébe, így nem tudhatom, hogy hazaáruló volt-e, az viszont látszott, hogy fogalma sem volt arról, hogyan kezelje a helyzetet, egy bugyuta elképzelése volt arról, hogy az antant majd igazságos és jóindulatú lesz. Aztán megértettem azt is, hogy az egy dolog, hogy Linder Béla kijelentette, hogy nem akar katonát látni, de az is úgy volt, hogy a katonák meg fegyvert nem akartak látni. Elegük volt, nem tudták, miért harcolnak, egy dolog érdekelte őket: haza akartak menni. Ezt meg is tudom érteni. Egy olyan háborúban harcolni,

amelynek az indoka nem világos, meglehetősen furcsa. Közben meghalni, rohamozni, visszavonulni pedig egészen hervasztó. Egyedül azt nem tudom, hogy mi lett volna, ha...

Ha mondjuk Károlyi nem olyan buta és/vagy hazaáruló. A mérsékelt történészek nem tartják őt hazaárulónak, de azért azt meg kell jegyezni, hogy Benešnél fejezte be a pályafutását, aki viszont rendkívül ügyes területszerző volt, Masarykkal egy nemlétező országból valódi országot csinált, és szinte ellenállás nélkül vette át Magyarország északi részét. Nem tudhatom, hogy a honvédek vajon megállnak-e, ha eljut hozzájuk az információ, hogy a haza végveszélyben van. Vajon lett-e volna kommunista forradalom és vörösterror, és hogy a Prónai és Héjjas vezette önkéntesek meg a rongyos gárda, a székeleyekkel kiszélesedett volna-e, és valamilyen honvédség megszervezhető lett volna-e. Nem tudhatom. Azt viszont tudom, hogy a békediktátum aláírásának pillanatában a hadihelyzet tragikus volt. A románok egészen a Tiszáig értek, miután már a fővárost is megjárták, a „szerb–horvát–szlovének” (a béketárgyaláson rendkívül hatékonyan tudtak új népeket kitalálni), de voltaképpen a szerb hadsereg északabbra volt jóval, és fontos városokat, Szegedet, Baját, Pécsét uralta, a „csehszlovákok” is délebbre voltak a majdani határnál. Csak a nagyhatalmak parancsára vonultak volna vissza, de ugyanúgy (a nagyhatalmak parancsára), és a saját szándékuk szerint is továbbindulhattak volna. A tervek között szerepelt egy csehszlovák–délsláv korridor, ami azt jelentette volna, hogy Nyugat-Magyarország területén megsztozik a két szláv állam, és a Balaton közepén határ húzódott volna.

Trianonnal kapcsolatban mi általában a háború előtti Magyarországot, a nem nemzetközi szubjektum Magyarországot hasonlítjuk össze a békeszerződés utánival, érdemes azonban egy pillantást vetni a békeszerződés előtti területi állapotokra is. Apponyi Albertnek nem nagyon volt választása, csak az, hogy elmenjen Párizsba, még akkor is, ha ott megáláztatások érték, a beszéde kiváló volt, de a döntés már megszületett. Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és Benárd Ágost népjóléti miniszter alá kellett, hogy írják a diktátumot, ugyanis a diktátumnak volt egy másik oldala, mégpedig az, hogy olyan területeket szereztek vissza, amelyek felett a gyakorlatban nem rendelkeztek. Aztán az 1918-tól el-

húzódó bizonytalanság már valamilyen bizonyosságért kiáltott. Ahogy múlt az idő, a helyzet romlott. Az, hogy az erdők, az ércék, a városok, a vasútvonalak elvesztek, fáj, de a legjobban a kisebbségbe kerülő magyarság helyzete fájhatott, hiszen emberekről van szó, nem tárgyacról. Kétszeresen fáj, hiszen azoknak, akik a „maradék Magyarországból” belegondolnak, is fájhat, de fáj azoknak is, akik kívülre kerültek a „maradék Magyarországból”, hiszen ők érzik, milyen az, amikor csak azért záródnak a kapuk, vagy szűkülnek a lehetőségek, mert kisebbségiek.

3

Édesanyám 1942-ben született Magyarakanizsán, nem volt nehéz magyar állampolgárságot szerezni. Nem akartam az elsők között beadni a kérelmet, mert nem szeretek sorban állni, de végül mégis sorban álltam, mert akartam állampolgár lenni, ez nem volt kérdés. Választottam magamnak még egy hazát. Én választottam! És az a haza is választott engem. Úgy éreztem, valami helyrebillent, és ez jó. És amikor Magyarországon csinállok valamit, a tiszteletdíjamból büszkén fizetem be az adót, sőt előre levonom belőle.

Én már harmadik generációs Trianon utáni magyar vagyok. A háború a nagyszüleim életét találta telibe (az egyik dédapám még 1915-ben halálos lövést kapott), majd dédanyám betegségben meghalt, így történt, hogy nagyanyámat az egykori Magyarország egykori apácai nevelték, akik országhatár ide, országhatár oda, magyarnak nevelték. Aztán a szüleim szegénységéből megszülettem én, az utolsó hajtás apám családfájáról. Édesanyám részéről van unokatestvérem bőven, noha anyám is félárván nőtt fel, mert amikor ötéves volt, az apja meghalt tbc-ben. Azon kívül, hogy kopasz volt és izzadt, valamint hogy 1942-ben a „nagykést” tartotta a párnája alatt, hogy végezzen magával, ha jönnek érte a partizánok, anyám nem sokra emlékezik az apjáról. Én szívesen hinném, hogy önvédelem céljából volt nála az a kés. (Egy másik verzió szerint a balta volt az ajtófélfához támasztva.)

Egyszer, közvetlenül a háború után, az édesanyám bátyja jelentkezett, hogy cipőt kapjon. Ez egy népgyűlésszerű osztogatás volt, konstatál-

ták, hogy jelentkezett, és ment a szöveg tovább, aztán a cipőt egy szerb gyerek kapta azzal az indoklással, hogy az apja cipőjében járt, az már nem számított, amikor a nagybátyám szólt, hogy igen, de neki apja sincs. A másik nagybátyám pedig nem tudta tartani a száját. Fiatalember, de már majdnem végzett közgazdász korában felajánlották neki, hogy lépjen be a pártba, ő erre azt mondta, hogy: „amíg ilyen hülyék vannak a pártban, addig nem lépek be”. Kis idő elteltével bírósági idézést kapott, majd hat hónap letöltendő börtönbüntetésre ítélték. A vádpontok között szerepelt az is, hogy valakikkel Kelebián, a magyar határnál üldögélt, és beszélgetett. Az egyik pillanatban azonban azt mondta, hogy „milyen jó ez az északi szél, ami Magyarország felől fúj”. Ez irredentizmusnak számított, meg is kapta érte a magáét. Egyszer a Trianon utáni második generációnak sem volt könnyű, édesanyám gyakran járt haza a boltból feldúlva, hogy egy egyetemista megint letegezze a kasszáját. Meg kellett volna értenie (neki kellett volna megértenie!), hogy délebbre ez természetes, de arról szó sem volt, hogy az egyetemisták értsék meg, hogy itt az a természetes, ha nem tegeznek le egy asszonyt.

Valójában a titoizmusban mindig csak kinyilvánították, hogy a nemzetiségi kérdés rendezve van, ami azt jelentette, hogy a kisebbség alkalmazkodik, és azt sem tudom elképzelni, hogy ne lett volna senki, aki nem örült volna annak, hogy a kisebbségek száma csökken. Úgyhogy én már ebbe a csökkenő számú kisebbségbe születtem bele. Az iskolában természetes volt, hogy két szerb osztály indul, és csak egy magyar. A nem magyar játszópajtásaim fel is voltak háborodva, hogy magyar osztályba megyek, és egyszer szöknöm kellett, mert meg akartak verni, de utána megnyugodtak, és szent volt a béke. Az iskolában a magyar volt a legutálatosabb tantárgy, mert olyasmikkel nyaggattak, hogy az állítmányt két vonallal, az alanyt eggyel, a tárgyat pedig szaggatott vonallal húzzam alá, sose érttem, miért (én úgy éreztem, hogy az egész mondatnál állítok valamit, így az egész mondat állítmány). Nálam az ilyen grammatikai dolgok érzésre működnek, soha semmilyen nyelvet nem tanultam meg könyvből, pedig sokat próbáltam. Aztán a szépírássra és a helyesírássra is egyeseket kaptam. Pecát, ahogy mondtuk, kivéve, ha talpas volt, én talpasokat is kaptam, emlékszem, hogy az egyik legalább

háromcentis volt, és már a harmadik mondatnál ott díszelgett. A tanárnő semmit nem tudott elolvasni a fogalmazásomból, és azt mondta, amikor a dolgozatokat osztotta ki, hogy vannak, akik csúnyán írnak, vannak, akik helytelenül írnak, és van a Mészáros. Még szerencse, hogy van számítógép, és nem kell ékezetekkel, t-k és nagy A-k áthuzigálásával bajlódni. Általában mással kompenzálva hoztam a magyart hármásra. Az órán írni nem tudtak megtanítani, de azt megtanították, hogy Szabadka nem Szabadka, hanem Subotica. Előbb tudtam, ki volt Goriot apó, mint Cs. Simon István. A vajdasági magyar irodalommal is úgy ismerkedtem meg, hogy a focilabdát a garázsajtóknak rugdostam (azok voltak a kapuk, én meg a gólkirály), és ezt már nem bírta türelemmel, többször is szólt, majd kirohant és megzavart Gulyás József költő. Izmos fickó volt, én pedig úgy szaladtam, mint a nyúl, és nem kapott el. Hát így találkoztam én a vajdasági magyar irodalommal.

Aztán sok zűr után felnőttem, és Isten csodája volt, hogy valahogy meg nősültem, az meg még nagyobb csoda volt, hogy gyerekeim születtek. Az már nem volt csoda, hogy elváltam. Visszakerültem a kamaszkori szobámba, mert olyanok a törvények, hogy minél több gyereke van egy férfinak, annál inkább el lehet vele bánni. Nekem három van, úgyhogy az „asszony mindent vitt”: nem csak a történelem tud pofonokat osztogatni. A gyerekeim rendszeren jártak hozzám, nem messze laktak, azaz én laktam nem messze tőlük, szinte a szomszédban.

Aztán a lányom tizennyolc éves lett, szerzett egy viszonylag szép summát és meghívta a barátait italozni egy szombaton a városközponti Thaliába, aztán éjfél után ő és az öccse hazafelé vették az irányt, volt velük még egy srác. Leültek a ház mellé, ahol laktak, beszélgetni, és arra járt két tagbaszakadt, szerbül beszélő fiatalember. Elkezdtek rugdosni a fiúkat, és az egyik azt ajánlotta a lányomnak, hogy hagyja magát megfogdosni, és akkor ők eleresztik a fiúkat, de a lányomnak iszonyúan erős hangja van, és sikoltozva állt ellen. Egyébként pedig ő egy igazi „donna”, akinek a súlya és térfogata is megvan ahhoz, hogy egy jó sípcsontrúgást vagy pofont bevigyen, nem úgy, mint a két nyápic fiúnak. Kezdek hát kigyúlni a fények, és erre a két „agresszor” elmenekült. A „trianoni maradék” negyedik generációs gyerekeim pedig hazamentek. Az én fiamnak a hátán

keletkeztek sebek, a másik fiúnak pedig bevérzett a szemgolyója, mert kapott fejrúgást is (ő nem tett feljelentést). Másnap eljöttek hozzám a gyerekeim, és én mindjárt a rendőrségre mentem velük. Nem akartam semmilyen felhajtást, csak azt, hogy kapják el a verekedőket. A rendőr mindjárt tudta, hogy ki volt az egyik támadó. Sokat vártunk az őrön, orvoshoz is kellett menni, aztán hónapok teltek el, és az eljárást vezetőik egész mást hoztak „vádltként”, nem találtak tolmácsot, és megkértek engem, aztán volt még egy meghallgatás, megint nem volt tolmács, és semmi.

A verekedés után mondta mindkét nagyobb gyerekem, hogy ők ebben az országban nem fognak maradni, és nekem nem lehetett egy szavam se. Sem akkor, amikor a nagyobbik gyerekem bejelentette, hogy Írországba távozik, sem amikor a fiam bejelentette, hogy Budapestre megy. A tények és élmények ellenében az érveim semmit sem értek volna, így nem is mondtam semmit.

A harmadik, fogyatékos (4.1 generációs) gyerekem még itt van az országban, ő csak arra mehet, amerre az anyja megy, elképzelhetetlen, hogy önálló életet éljen, pedig egy, a születése előtti ultrahangvizsgálat szerint teljesen normális babaként kellett volna születnie. Egyszóval ami engem illet, vélhetően már nem lesz tőlem származó ötödik, és tőlük származó hatodik Trianon utáni autochton kisebbségi generáció.

n^x

A múlt a jelenben is fájhat.

Számunk szerzői

A. SAJTI Enikő (1944) történész, professor emerita

LOSONCZ Alpár (1958) filozófus, egyetemi tanár

MÉSZÁROS Zoltán (1969) történész, levéltáros

NÉMETH Ferenc (1956) művelődéstörténész, egyetemi tanár

ORCSIK Károly (1978) egyháztörténész, lelkipásztor

ÓZER Ágnes (1955) muzeológus, történész

PESTI Emma (1990) festő

SZÉNÁSI Zoltán (1975) irodalomtörténész